

túre poznatkov o danom jave, v systéme jeho vzájomných súvislostí. Znamená zmenu celej doterajšej poznávacej perspektívy. Zjednodušenie teoretických vzťahov ako možný sprievodný

jav procesu unifikácie sa nedá uplatňovať schématicky. Uplatní sa len vtedy, keď odôvodnene posilňuje dialektickú celistvosť a účinnosť poznania skutočnosti.

Ján Letaši

AKTUÁLNE O VEDE A MRAVNOSTI

V. I. TOLSTYCH a kol., Veda a mravnosť. Bratislava 1977, 318 s.

Z hľadiska vedeckotechnickej revolúcie, ktorá silne ovplyvňuje celý život súčasnej spoločnosti, a tým do veľkej miery poznačuje všetky formy ľudskej životnej činnosti, teda aj morálny rozmer človeka, stáva sa problematika vzťahu vedy a mravnosti zo dňa na deň aktuálnejšou a závažnejšou. Pozornosť človeka sa dnes sústreďuje nielen na konkrétne výsledky vedy a techniky, ale aj na sociálno-etickú stránku vedeckej činnosti a do popredia sa dostáva úsilie mravne zabezpečiť ďalší vedecký a technický vývoj. V tejto súvislosti sa stávajú aktuálnymi také otázky, ako: aký je humanistický zmysel vedy, vzťah vedy k šťastiu a spokojnosti človeka, vzťah pravdy a dobra, otázka možnosti kontroly vedeckých výsledkov a predovšetkým otázka miery zodpovednosti vedeckého pracovníka za svoje objavy, za ich uplatnenie v sociálnej praxi človeka. Slovenský čitateľ sa doteraz oboznamoval s týmito problémami len okrajovo. Buď sa s nimi stretával v dennej tlači, kde sa otázky vzájomného vzťahu morálky a techniky nastoľovali častokrát povrchno a zjednodušene, alebo mohol siahnuť po veľmi skromnej filozofickej literatúre, ktorá sa mu dostávala zväčša vo forme štúdií v odborných časopisoch a ktorá navyše bola do veľkej miery poznačená strohým akademizmom. Treba preto vysoko oceniť čin vydavateľstva Pravda, ktoré prekladom hodnotnej so-

vietskej publikácie *Veda a mravnosť* preklenulo spomínané dve krajnosti a súčasne priblížilo čitateľovi podstatu problému formou polemiky medzi významnými sovietskymi vedcami a filozofmi o vzťahu mravnosti a vedy.

Autorom knihy *Veda a mravnosť*, medzi ktorých patria poprední sovietski filozofi ako A. S. Arsenjev, E. V. Iljenkov, E. J. Solovjev, O. G. Drobnickij, akademik A. D. Alexandrov, V. V. Kovanov, historik V. T. Loginov, geolog G. L. Pospelov a ďalší, sa podarilo zaujímavým, populárnym, avšak odborne fundovaným, teoreticky zdôvodneným výkladom problematiky priblížiť čitateľovi vzťah vedy, techniky a mravnosti a navyše podať ho prístupnou formou. Štruktúrne sa kniha delí na tri obsiahle kapitoly. Centrálnou myšlienkou knihy, ktorá sa principiálne líši od doterajších prístupov k tejto otázke, je myšlienka, že vzťah vedy a mravnosti nie je ohraničený jednoduchou koordináciou, ale má vnútorný, vzájomne sa podmieňujúci charakter, ktorý nedovoľuje analyzovať tieto dve sféry ľudskej činnosti a ľudského prejavu vo vzájomnej izolácii. Toto je základné myšlienkové východisko autorov publikácie, ktorí za jednu z príčin doterajšieho nedialektického pohľadu na vzťah vedy a mravnosti považujú určitý axiomatický prístup k vlastným pojmom „veda“ a „mravnosť“. Tým, že v polemike hľadajú a nachádzajú spoločné väzby

týchto dvoch oblastí ľudskej činnosti, úspešne sa vyhýbajú doterajšiemu mechanickému a neriešiteľnému spôsobu uchopenia tohto vzťahu. Z tohto hľadiska treba vysoko oceniť hlavne ich metodologický prínos a prístup k diskutovanej problematike.

V prvej časti knihy sú analyzované dva problémy: otázka vedeckej orientácie mravnosti, nad ktorou sa zamýšľala akademik A. D. Alexandrov a otázka vzťahu človeka a mravných princípov vedeckého pokroku, ktorú rozoberá profesor G. L. Pospelov, doktor mineralogicko-geologických vied. Obe štúdie vyslovujú názory dvoch popredných sovietskych vedcov, ktoré sa vytvorili z ich vlastnej skúsenosti vo vedeckej práci. Akademik Alexandrov pri hľadaní odpovede na vedeckú orientáciu mravnosti vychádza zo známej Leninovej myšlienky o vzťahu pravdy a dobra. Podľa Lenina podstata vzájomnej súvislosti pravdy a dobra je v spojení poznania a praxe, v permanentnom prechode idey pravdy do idey dobra, teórie do praxe a naopak. Z tohto hľadiska akademik Alexandrov objasňuje vzťah týchto dvoch sfér ľudskej činnosti, dokazujúc: „Keďže realizovanie a formovanie mravnosti zahŕňa poznanie pravdy, usudzujeme, že vedeckosť musí byť zahrnutá do morálky, že v mravnosti je do istej miery vždy prítomná vedecká orientácia, hoci môže byť dogmatickými, náboženskými a subjektivistickými názormi deformovaná a potlačovaná.“ (s. 51) Základnou požiadavkou, ktorá sa kladie na prácu vedeckého pracovníka, je požiadavka, aby pochopil okolnosti, rešpektoval podmienky, usudzoval a konal so znalosťou vecí, predvídal svoje konanie a možné následky. Nič nerešpektovať, nebrať nič do úvahy, ak sú na to hoci aj minimálne možnosti, je nerozumné, nezodpovedné a dokonca nemravné, ak sa to týka iných ľudí, pretože mravnosť začína

vtedy, keď človek vychádza za hranice svojho individualizmu a správa sa k iným ľuďom ako k subjektom, upozorňuje akademik Alexandrov. Pritom ide nielen o rešpektovanie okolností v duchu vedy a o úporné hľadanie optimálnych ciest na dosiahnutie mravného cieľa, ale aj o to, aby samé morálne ciele a princípy zodpovedali objektívnym zákonom. V súčasných podmienkach, upozorňuje akademik Alexandrov, prebieha boj o človeka, boj proti takému sociálnemu zriadeniu, v ktorom sa život jedných rozvíja na úkor iných, hoci úspechy vedy a techniky plne umožňujú vyhnúť sa takýmto javom. V tomto boji je obsiahnuté hlboké chápanie ľudských potrieb, objektívnych procesov a ďalšieho vývinu, schopnosť nachádzať najlepšie riešenia, schopnosť vedecky chápať spoločenský život a miesto človeka v ňom. A keďže mravnosť si vyžaduje hlboké uvedomenie obsahu ľudského života a ľudskej činnosti, tak iba v spojení s vedou, osvojením si jej ducha hľadania pravdy môže zodpovedať svojmu poslaniu. Preto oddelenie mravnosti od vedy, nech by boli jeho formy a pohnutky akékoľvek reálne, znamená negáciu skutočnej mravnosti, konštatuje akademik Alexandrov na záver.

Profesor G. L. Pospelov, doktor geologicko-mineralogických vied, zaujímavým spôsobom kladie otázku o mravných princípoch vedeckého pokroku. Po analýze procesu vzniku mravnosti v procese osvojovania si pravdy prichádza autor ku konštatovaniu známeho faktu: keď vedec odhaľuje zákony prírody a spoločnosti, nerozmýšľa o mravnosti. No pri realizácii týchto zákonov v praxi sa nezaobíde bez mravných otázok, pretože tieto prenikajú do všetkých životných situácií. Preto prenikanie rozličných foriem vedy do života má isté mravné následky. Ľudia dávno vedeli, že vedecké úspechy môžu byť pre spoloč-

nosť nielen užitočné, ale môžu jej aj škodiť. Ale až teraz si jasne uvedomujú, že veda môže priniesť ľuďom nielen dobro, ale môže ich vrhnúť aj do nešťastia. Preto nikdy predtým nemal vedec takú morálnu zodpovednosť pred ľuďmi za biologické, materiálne aj duchovné dôsledky svojho bádania ako dnes. Preto sa dnes sociálna a morálna zodpovednosť za osudy objavov stala jednou z tých hybných síl, ktoré vedcov stále viac zapájajú do aktívneho spoločenského života. Je to bezpodmienečná morálna požiadavka, ktorá sa vyžaduje od vedcov ako vstupné za to, že prenikajú do tajov sveta, zdôrazňuje profesor Pospelov. (s. 76) Veda, ktorá sa stala výrobnou silou spoločnosti, nadobudla rozsiahle súvislosti so spoločenskými vzťahmi, spoločenskou psychológiou a morálkou. A to znamená, že veda sa nemôže bez akceptovania týchto faktorov ďalej rozvíjať. Za rozhodujúci faktor, ktorý dáva vedeckotechnickému vývoju pokrokový charakter, považuje profesor Pospelov kultúru. Považuje ju za komplexný, špecificky ľudský princíp, ktorý je zmyslom ľudskej existencie bez ohľadu na akúkoľvek jej mechanizáciu a kybernetizáciu. „Rozličné druhy kultúry povznášajú (alebo ničia) ľudskú osobnosť, a tým pôsobia na sociálny vývoj spoločnosti a vedeckotechnický pokrok“, uzatvára autor. (s. 83)

Druhá časť publikácie *Veda a mravnosť* prináša teoretické aspekty riešenia problému: filozofický, sociálno-politický a etický aspekt vzájomnej súvislosti vedy a mravnosti. Autori tejto časti chápu vedu v plnom význame jej obsahu a morálku nielen ako zvláštnu formu regulácie ľudských vzťahov, ale aj ako špecifický druh „poznania“, skúseností ľudí. Usilujú sa odhaliť zložitú dialektiku vzťahu pravdy a dobra, vedy a mravnosti v procese spoločensko-historickej praxe ľu-

dí, triednu a gnozeologickú podstatu protirečení, ktoré medzi nimi vznikajú.

A. S. Arsenjev sa v štúdiu *Veda a človek* pokúsil o sondáž do tých Marxových myšlienok, ktoré sa tohto problému dotýkajú. Autor považuje súčasný proces formovania človeka za základ analýzy, cez ktorú je možné pochopiť vedu i mravnosť, ako aj ich vzájomný vzťah. Z hľadiska marxistickej filozofie je človek predovšetkým predmetno-činná bytosť, ktorá si kladie svoje ciele v predmetnom svete a realizuje ich, a tým realizuje a rozvíja samu seba. Základom autorových úvah sa stáva práve táto historicky sa vyvíjajúca predmetná činnosť človeka. Z tohto hľadiska je súčasná veda nevyhnutnou historickou etapou osvojenia si skutočností. A toto osvojenie je teoretickým vyjadrením predmetnej činnosti človeka. „Duchovná produkcia každej epochy, vrátane produkcie teoretického poznania, je úplným, kvalitatívne osobitným, neopakovateľným, konkrétne-historickým systémom. Len vtedy, keď skúmame tento systém ako celok, môžeme ho pochopiť ako prvok podriadený vyššiemu systému — predmetnej činnosti ako celku, ktorá zahŕňa celú duchovnú produkciu“, konštatuje autor. (s. 113) Historickým poslaním vedy je oslobodenie človeka od netvorivej vecnej činnosti, premena človeka na vládca nad svetom vecných vzťahov, osvojenie celého sveta ako ľudského sveta, príprava emancipácie človeka ako univerzálnej bytosti. Autor zdôrazňuje, že toto svoje poslanie môže veda splniť iba v podmienkach revolučného pretvorenia celého systému spoločenských vzťahov a súčasne je vývoj vedy nevyhnutnou podmienkou tohto pretvorenia, mohutným nástrojom premeny sveta. Ak teda vedu považujeme za formu samovývoja subjektu (predmetná činnosť, osvojovanie), za historický fenomén vývinu kultúry určitého typu, môžeme

ju nazvať humánnou iba v tom zmysle, v akom sú humánne dejiny vôbec. Vrcholne antihumánnou sa veda stáva podľa autora vtedy, keď sa pomocou nej skúma subjekt ako objekt, ako vec. Z tohto hľadiska je úloha mravnosti, mravného ideálu cenná preto, že je ako línia horizontu vždy vpredu, je základom kritiky prítomnosti, toho, čo je už realizované a núti človeka myslieť na budúcnosť a pre ňu konať. Štúdiu A. A. Arsenjeva možno považovať za mimoriadne zaujímavý, analytický pohľad na vzťah človeka a vedy, ktorý je v istom zmysle najpriateľnejším všeobecnofilozofickým východiskom k riešeniu tohto problému.

Zo štúdií zahrnutých do tejto druhej časti publikácie zaujme čitateľa popri štúdií Logínova *Vedecká politika a mravnosť* a štúdií Solovjeva *Poznanie, viera a mravnosť* hlavne štúdiá Drobnického *Vedecká pravda a morálne dobro*. O. G. Drobnickij vychádza z historického chápania pojmov „morálka“ a „veda“ a hlbšie analyzuje ich význam v období osvietenstva. V konfrontácii so súčasnosťou konštatuje, že dnešného človeka nemôže uspokojovať osvietenské chápanie jednoty vedy a mravnosti ako harmonické spoluzitie človeka s okolitým svetom. V retrospektívnom pohľade na vývoj vedy a mravnosti dostáva sa až k autorovi dnes takej často stavanej antitézy vedy a mravnosti, k Immanuelovi Kantovi. Kritická analýza jeho učenia je autorovi východiskom k tomu, aby hľadal spoločné a rozdielne medzi týmito dvoma prejavmi ľudskej činnosti. Podstatu analyzovaného problému Drobnickij zhrňa: „Aj veda, aj morálka určujú ciele a pravidlá praktického konania, ale to robia rozlične. Veda môže formulovať ciele človeka len v hraniciach uvedomenia si skutočných podmienok ľudského bytia, pri hodnovernom poznaní predpokladov týchto cieľov („čomu slúži tento cieľ“,

„načo je to treba“) a vonkajších faktorov ich realizácie („je možné dosiahnuť tento cieľ a aké prostriedky na to stačia“). Inými slovami veda určuje iba *plánovité* konanie človeka... V morálnej forme regulácie ľudského konania môžu ostať dané podmienky a predpoklady cieľov nezistené. V tom spočíva „slabosť“ mravnosti v porovnaní s vedou, ale v tom je aj jej „prednosť“. (s. 216) Ľudstvo by teda nemohlo jednoducho napredovať, ak by si stavalo vždy len také ciele a požiadavky, ktoré možno dosiahnuť v danom momente, pretože by večne reprodukovalo jedny a tie isté podmienky bytia. Sovietsky filozof považuje mravnosť za istý druh ľudského poznania, špecifického poznania, ktoré vyrastalo a vyrastá z praktickej, každodennej skúsenosti človeka. Morálka vyjadruje, ako človek chápe svoju skutočnosť a toto chápanie nezahŕňa iba fakty hotovej situácie, ale aj tendencie, možnosti a perspektívy zmyslu a významu dejín pre človeka.

V tretej časti knihy sa rozoberajú otázky mravnej zodpovednosti vedca za spoločenské dôsledky využitia vedeckých objavov a výdobytkov, význam mravných kvalít vedeckých pracovníkov a morálnej atmosféry vnútri samej vedy pre naplnenie jej spoločenskej, humánnej funkcie. Pritom autori vychádzajú z toho, že činnosť vedca je spoločensky podmienená. Predstavitel jednej z najhumánnejších oblastí vedeckej činnosti, akademik V. V. Kovanov, objasňuje tieto problémy na príklade medicíny. Doktor filozofických vied A. V. Gulyga a kandidát filozofických vied V. I. Tolstych ukazuje neopodstatnenosť mýtu o absolútnej „slobode“ vedeckej tvorby. Posledná štúdiá knihy je venovaná otázke humanizmu a vedy, ktorú z historicko-filozofického hľadiska analyzuje E. V. Iljenkov.

Záverom možno konštatovať, že podtitul publikácie *Veda a mravnosť*, kto-

rý znie *Na čom pracujú, o čom diskutujú filozofi*, adekvátne zodpovedá obsahu knihy. Autori si nenárokujú na všeobecnú a nemennú platnosť svojich výrokov, ale konštruktívne polemizujú o nových aspektoch vzťahu morálky a vedy. Spoločne prichádzajú k závažnému faktu, že vzťah vedy a mravnosti nemožno riešiť jednoduchou voľbou jednej z alternatív: alebo jednota a analógia alebo zásadný rozdiel a neuznanie súvislostí. Aj keď sú veda a morálka v istom zmysle rozličné veci, vzájomne sa prepletajú. Vo vedeckej činnosti pôsobia zákony morálky [aj

vedci sú ľudia] a mravnosť ako objekt skúmania podlieha všetkým zákonom, ktorým podlieha predmet vedeckej analýzy.

Ak sa dnes aktualizujú diskusie o vzťahu vedy, techniky a mravnosti, ukazuje sa veľké nebezpečenstvo zneužitia vedeckých poznatkov proti človeku, a to či už vojenskou cestou (atómová, neutrónová bomba) alebo ekonomickou cestou (devastácia životného prostredia); že je nevyhnutné, aby sa veda a morálka v záujme blaha ľudstva uberali spoločnou cestou.

Barbora Hlavová

POLSKÝ FILOZOF O PROBLÉMOCH OSOBNOSTI

S. JEDYNAK: *Z zagadnień osobowości*. Warszawa 1977, 120 s.

Na príklade najvýznamnejších marxistických mysliteľov pokúša sa ukázať poľský filozof Stanisław Jedynek, autor knihy *K otázkam osobnosti*, do akej veľkej miery boli klasici marxizmu-leninizmu — podobne ako predtým ich predchodcovia a neskôr nositelia ich myšlienkového odkazu — zaujať problematiku človeka a najmä otázkami osobnosti. Podľa autora klasici marxizmu „prvý vysvetlili podstatu a najpodstatnejšie vlastnosti rozvoja ľudskej osobnosti“ (s. 3) a ich teórii človeka venuje Stanisław Jedynek aj v historickej časti svojej knihy najviac miesta.

V prvej časti práce, ktorá má názov *Osobnosť človeka v predmarxistickom myslení*, rozoberá autor na pomerne rozsiahlej ploche názory gréckych a rímskych antických filozofov na človeka. Vysvetľuje filozofiu človeka u Sokrata, Platóna, Aristotela, Epikura, epikurejcov, gréckych a najmä rímskych stoikov Epikteta a Marca Aurelia. Čiastočne prekvapuje to, že o jednom z hlavných predstaviteľov antic-

kej filozofie človeka Senecovi je v knihe iba celkom krátka zmienka a taktiež to, že S. Jedynek — autor knihy *Etika starovekého Východu* — nezahrnul do recenzovanej práce ani krátku informáciu o názoroch na človeka a ľudskú osobnosť, pertraktovaných v ázijských filozofických koncepciách.

V rámci výkladu feudálnej koncepcie ľudskej osobnosti sa spomína Aurelius Augustinus, Tomáš Akvinský a Duns Scotus. V tretej časti rozboru predmarxistických názorov na človeka, ktorá má názov *Kapitalizmus a problém osobnosti človeka*, vychádza autor z renesančnej filozofie a končí kriticky zameraným výkladom základných princípov existencialistickej filozofie.

V prvých kapitolách si autor kladie za cieľ v skratke (vzhľadom na pomerne malý rozsah knihy — 120 strán) podať prehľad podľa jeho názoru najvýznamnejších filozofických koncepcií človeka a ľudskej osobnosti od antiky po súčasnosť. Pokúša sa dokázať, že v diskusiách na tému podstaty člove-